

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
<http://ageconsearch.umn.edu>
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

3. konferenca DAES

Slovenija v EU - izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje

Moravske Toplice
10.-11. november 2005

Slovenija v EU - izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje

Uredil:

doc. dr. Stane Kavčič

Programski odbor:

dr. Emil Erjavec (predsednik), dr. Andrej Udovč (namestnik), dr. Miroslav Rednak, dr. Stane Kavčič, dr. Luka Juvančič, dr. Aleš Kuhar, mag. Neva Pajntar, dr. Jernej Turk, Tone Perpar, Martin Nose.

Izdajatelj:

Društvo agrarnih ekonomistov - DAES; zanj Miroslav Rednak

Prelom in priprava za tisk:

dr. Stane Kavčič, mag. Ajda Kermauner Kavčič

Oblikovanje naslovnice:

Grega Kropivnik

Tisk:

Tiskarna Pleško d.o.o.

1. izdaja

Naklada 400 izvodov

Domžale, 2006

Prispevki so recenzirani. Za jezikovno pravilnost in vsebino odgovarjajo avtorji.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

338.43(497.4)(063)

63(497.4):339.923:061.1EU(063)

DRUŠTVO agrarnih ekonomistov Slovenije. Konferenca (3 ; 2005 ;
Moravske Toplice)

Slovenija v EU - izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje /
3. konferenca DAES, Moravske Toplice, 10.-11. november 2005 ;
[uredil Stane Kavčič]. - 1. izd. - Ljubljana : Društvo agrarnih
ekonomistov Slovenije - DAES, 2006

ISBN 961-91094-2-2

1. Gl. stv. nasl. 2. Kavčič, Stane, 1966-
224538368

I. Slovenija v EU - izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje

EKONOMSKI TRENDI V SLOVENSKI ŽIVILSKI INDUSTRIJI

Aleš KUHAR^a

IZVLEČEK

Živilskopredelovalna industrija je po pristopu Slovenije k EU deležna izrazitih sprememb v ekonomskem okolju, kar je intenziviralo procese prestrukturiranja in potenciralo pritiske na uspešnost poslovanja panoge. V prispevku so analizirani ključni ekonomski kazalniki v obdobju pred pristopom in v letu 2004. Ugotovljeni trendi v veliki meri nakazujejo konkurenčne deficite panoge in s tem potrjujejo izpuščeno možnost predvidevanja negativnih učinkov pristopa k EU.

Ključne besede: živilskopredelovalna industrija; Slovenija, prestrukturiranje; pristop k EU

ECONOMIC TRENDS IN SLOVENIAN FOOD PROCESSING INDUSTRY

ABSTRACT

Accession to the European Union has triggered substantial changes in the business environment of Slovenian food processing industry which intensified restructuring processes and increased pressures to the business performance of the sector. The article analyses key economic indicators during the pre-accession period and for year 2004. Trends revealed largely indicate sectoral competitiveness deficits and therefore confirm a foregone possibility to anticipate negative effects of accession to the European Union.

Key Words: food processing industry; Slovenia; restructuring; EU accession

1 UVOD

Pristop Slovenije k Evropski uniji (EU) je sprožil praviloma obsežna usklajevanja na številnih političnih, gospodarskih in družbenih področjih. Pristop je poleg sprememb v delovanju državnih institucij sprožil intenzivne procese prilagajanja slovenskega gospodarstva. Uspešnost obvladovanja pritiskov ekonomskega okolja - torej ekonomska rast, uspešnost poslovanja podjetij, regionalna distribucija ekonomske blaginje ter ostali dejavniki razvoja in kakovosti življenja, pa bodo pri dolgoročni bilanci učinkov pristopa predstavljali ključni element.

Zahtevnost sprememb ekonomskega okolja po pristopu se med sektorji gospodarstva razlikuje, na kar vplivajo predvsem izhodiščne razmere, strukturne razlike med pristopnicami in EU ter temeljne ekonomske značilnosti dejavnosti (Herok in Lotze, 2000; Tangermann in Josling, 1994; Hertel in sod., 1997).

Med panoge z najzahtevnejšimi spremembami in posledičnimi prilagoditvami, ki jih je povzročil pristop Slovenije k EU, se zagotovo uvršča živilskopredelovalna industrija v navezavi s kmetijstvom. Evropska unija je na področju agroživilstva vzpostavila

^a Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zootehniko, Katedra za agrarno ekonomiko, politiko in pravo, Groblje 3, 1230 Domžale; ales.kuhar@bfro.uni-lj.si

kompleksni pravni red z visoko agregatno zunanjetrgovinsko zaščito. Kljub protekcionistični agrarni politiki pa živilskopredelovalna industrija posluje v ostrih konkurenčnih razmerah enotnega trga, kar stalno spodbuja rast konkurenčne sposobnosti (Harrop, 2000; El-Agraa, 1994).

V to kompleksno in dinamično ekonomsko okolje se je vključila slovenska živilska industrija, ki je desetletja delovala v specifičnih razmerah majhnega in zaprtega trga. Slovenska živilskopredelovalna industrija do pristopa ni bila deležna posebej intenzivnih spodbud za prestrukturiranje ter konkurenčno usposobitev. V pretežnem delu slovenskih predelovalnih dejavnosti so bili ti procesi v obdobju ekonomskega prehoda intenzivnejši; deregulacija in zunanjetrgovinska liberalizacija sta spodbujali ekonomsko prestrukturiranje. V dejavnostih, kjer je država v obdobju tranzicije zaznala posebne interese ali izrazito problematičnost, pa so bili ti procesi omejevani, kar je zaviralo rast konkurenčnosti.

V prispevku poskušamo z naborom ekonomskih kazalnikov pojasniti trende v slovenski živilskopredelovalni industriji v predpristopnem obdobju. Analiza temelji na obdelavi različnih virov Statističnega urada (SURS), Agencije za javnopravne evidence in storitve (AJPES), Gospodarske zbornice Slovenije (GZS) ter Kmetijskega inštituta Slovenije (KIS).

Izbor kazalnikov je bil usmerjen v iskanje odgovorov na najpogostejša vprašanja v povezavi s slovensko živilskopredelovalno panogo. Oblikovali smo pet vprašanj:

- a) Se živilska industrija sooča s cenovnimi pritiski?
- b) So trendi v mednarodni menjavi presenetljivi?
- c) Je proračunsko ukrepanje spodbujalo rast konkurenčnosti?
- d) Ali se struktura panoge izboljšuje?
- e) Kdo pobira smetano v verigi?

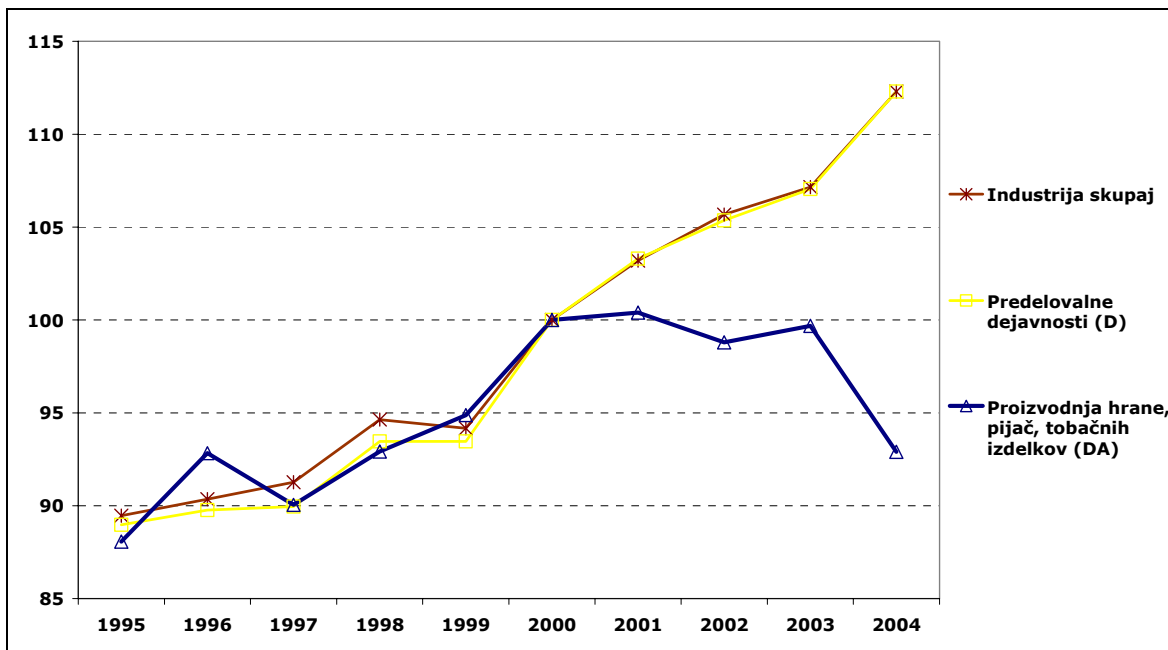
Uvodoma prikazujemo kazalnike učinkovitosti ter uspešnosti poslovanja živilske panoge, v osrednjem delu pa poskušamo z ustreznimi ekonomskimi kazalniki odgovoriti na zastavljena vprašanja ter komentirati ključne dejavnike konkurenčnosti.

2 REZULTATI

2.1 Uspešnost poslovanja

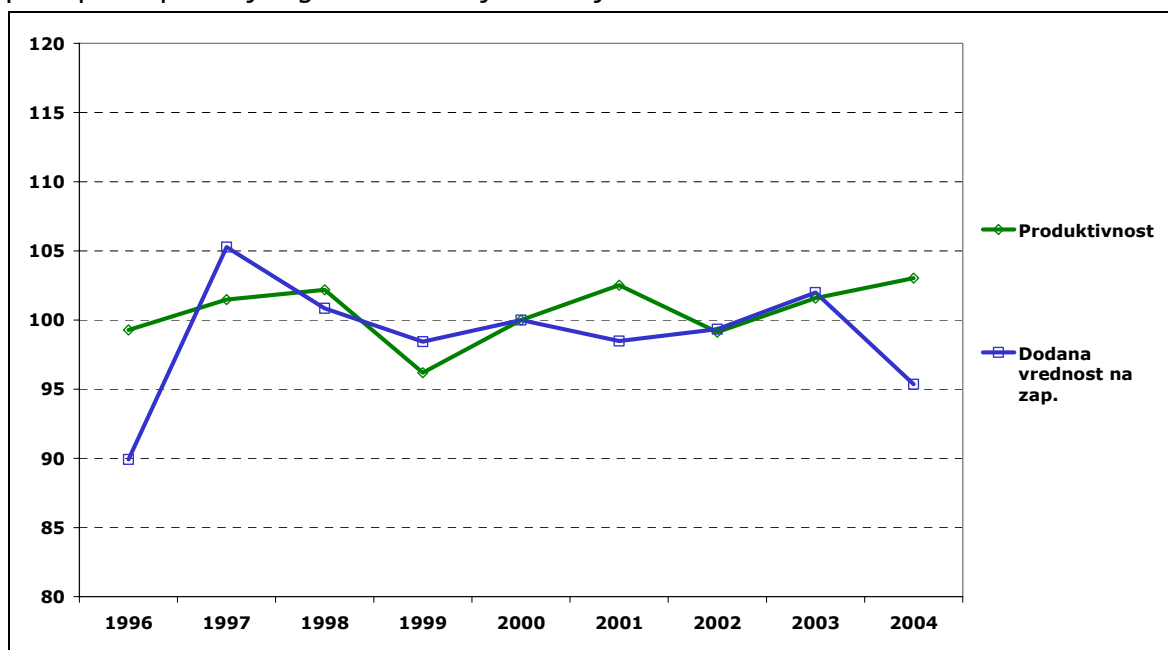
Proizvodnja hrane, pijač in tobačnih izdelkov v Sloveniji prispeva 2,43 % dodane vrednosti v bruto domačem proizvodu (BDP), v zaposlenih pa je njen delež 2,38 % (SURS, 2005). Po prispevku dodane vrednosti je bila živilskopredelovalna industrija (DA 15 in 16) v letu 2003, za katero je objavljeno zadnje merjenje BDP po računih proizvodnje, tretja najpomembnejša predelovalna dejavnost v Sloveniji. Uvrstila se je za oddelkoma Proizvodnja kemikalij in kemičnih izdelkov (DA 24) ter Proizvodnja kovinskih izdelkov, razen strojev in naprav (DA 28). Živilska industrija je prav tako tretji največji delodajalec v slovenski predelovalni industriji. Pomen živilskopredelovalne industrije se je v obeh temeljnih makroekonomskih agregatih zmanjševal s konstantnim trendom. Med letoma 2000 in 2003 se je delež v bruto domačem proizvodu zmanjšal za 6 %, delež v zaposlenih pa za 4 %.

Obseg industrijske proizvodnje v živilskopredelovalni dejavnosti (oddelek DA) je v analiziranem obdobju nihal, vendar je do leta 2000 praviloma sledil agregatnim trendom obsega proizvodnje v industriji ter predelovalni dejavnosti. Po letu 2000 pa ugotavljamo stalno zaostajanje obsega proizvodnje v živilski panogi za splošnimi trendi v industriji, z izrazitim zmanjšanjem v letu 2004, ko se je obseg zmanjšal za 6,8 %. Okoli polovica te spremembe je posledica ukinitve predelave tobaka in proizvodnje tobačnih izdelkov.

Slika 1: Indeksi obsega industrijske proizvodnje v letih med 1995 in 2004 (2000 = 100) (Vir: SURS)

Negativne posledice prihajajo do izraza sedaj, ko se živilskopredelovalna industrija v čedalje večji meri sooča z učinki približevanja Slovenije k EU. Kljub še vedno relativno počasnemu tempu zunanjetrgovinske liberalizacije se pritiski ponudnikov iz EU povečujejo, kar za konkurenčno nekonsolidirana podjetja pomeni velike pretrese. Z napredovanjem procesa integracije pa se bodo konkurenčni pritiski še bistveno intenzivirali, težave pa predstavljajo tudi spremembe, ki jih prinaša prevzem različnih področij pravnega reda EU (normativne zahteve, skupne tržne ureditve). Tudi v Sloveniji se v čedalje večji meri potrjujejo predvidevanja in izkušnje iz prejšnjih širitvev, da bodo spremembe in učinki pristopa na področju agroživilstva najobsežnejši.

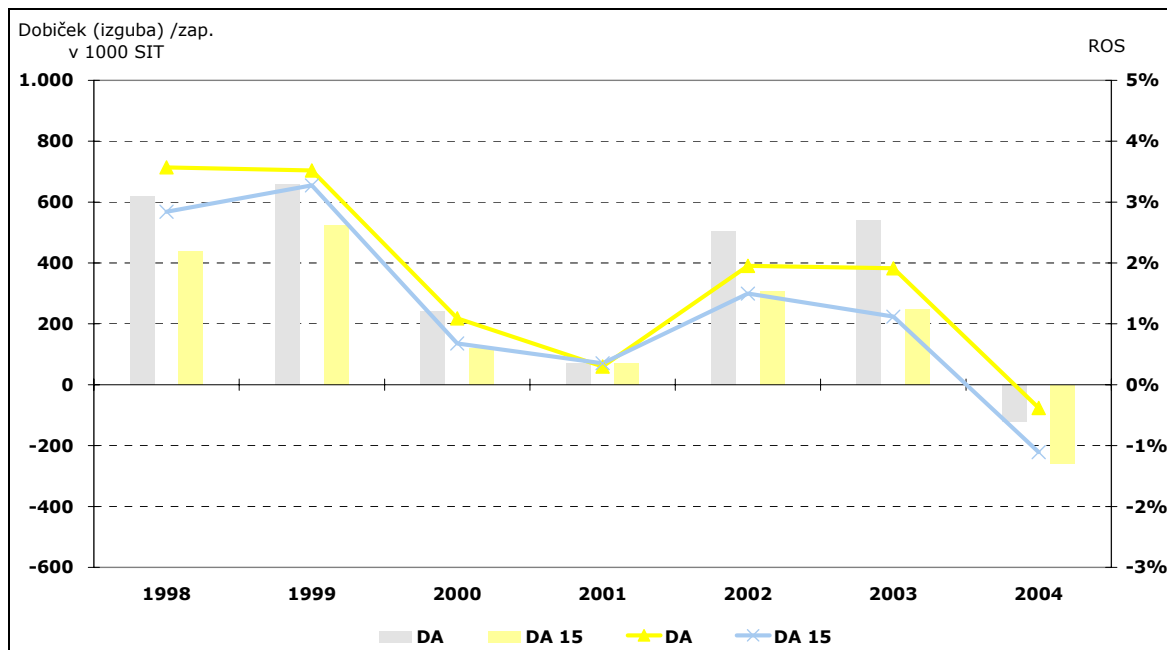
Slika 2: Produktivnost in dodana vrednost na zaposlenega v dejavnosti Proizvodnje hrane, pijače in tobaka v letih med 1996 in 2004 (Indeks: 2000 = 100) (Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov AJ PES)

Neugodne trende v poslovanju živilskopredelovalne dejavnosti nakazujeta tudi kazalnika produktivnosti in dodane vrednosti na zaposlenega. V povprečju je zaposlenec v slovenskem živilskem podjetju v letu 2004 ustvaril nekaj manj kot 24 milijonov SIT prihodkov ter 6,2 milijona SIT dodane vrednosti. Analiza vrednosti teh kazalnikov v časovnem obdobju, kaže netrendne oscilacije, pri čemer se je dodana vrednost na zaposlenega v letu 2004 občutno zmanjšala (slika 2).

Rezultati kažejo, da podjetja v živilski dejavnosti niso izboljševala učinkovitosti, kot to ugotavljamo pri povprečju predelovalne industrije. Živilska panoga je bila konec devetdesetih let občutno nad povprečjem po kazalnikih produktivnosti in dodane vrednosti na zaposlenega. Izkazovala je več kot dve petini boljše rezultate od povprečja predelovalne panoge (D). Prednost se je v obdobju po letu 2000 konstantno zmanjševala in v letu 2004 pri produktivnosti padla na 12 % nad povprečje. Dodana vrednost na zaposlenega pa je v letu 2004 padla pod povprečje agregata predelovalne industrije ob izrazitem zmanjšanju v zadnjem letu (padec za več kot deset odstotnih točk).

Neugodni trendi pri produktivnosti in dodani vrednosti na zaposlenega nakazujejo nazadovanje tudi pri kazalnikih dobičkovnosti. V letu 2004 je zaposlenec v živilski panogi ustvaril okoli 120 milijonov SIT neto izgube, kar je pomembno poslabšanje v primerjavi s predhodnim letom, ko je panoga zaključila s pozitivnim neto izidom. Tudi v predhodnih letih je panoga izkazovala pozitivni poslovni izid, z izrazito slabimi rezultati v letih 2001 in 2000, kar je v pretežni meri posledica računovodskih sprememb. Donosnost prodaje (ROS) se v analiziranem obdobju prav tako zmanjšala od dobrih 3 % v letu 1998 v negativno vrednost v letu 2004. V obdobju pred letom 2004 je panoga sicer izkazovala agregatni neto dobiček, vendar so nekatere nosilne dejavnosti že v predhodnih letih izkazovale neto izgubo. V letu 2004 so največjo izgubo izkazala podjetja v mlečnopredelovalni panogi (- 2,3 mrd SIT) in v predelavi sadja in vrtnin (- 2,1 mrd SIT), pri čemer sta obe panogi leto 2003 zaključili z neto dobičkom. Tako radikalna sprememba uspešnosti poslovanja je posledica kompleksnih sprememb v poslovnem okolju, predvsem za mlečnopredelovalno dejavnost. Mesnopredelovalna panoga je izkazala 1,2 milijardi izgube, kar je skoraj šestnajst odstotkov manj, kot v predhodnem letu. Negativni trendi uspešnosti poslovanja pa se nadaljujejo v vinarstvu. Neto izkazana izguba v letu 2004 je znašala 0,95 milijarde SIT, kar je za četrtno več kot v predhodnem letu. Prav tako pa neugodne trende ugotavljamo v dejavnostih, ki so v predhodnem obdobju dosegala nadpovprečne rezultate pri uspešnosti poslovanja. poslabšanje je v letu 2004 izkazala pivovarska panoga, kar pa je v pretežni meri pogojeno s konsolidacijo lastništva po prevzemih podjetij v dejavnosti proizvodnje brezalkoholnih pijač. Pivovarstvo je tako v letu 2004 izkazalo 226 milijonov SIT neto izgube, medtem ko je neto dobiček v letu 2003 presegal 3 milijarde SIT. Posledično se je spremenil izkazan poslovni rezultat v proizvodnji brezalkoholnih pijač, kjer so v letu 2004 ustvarili 90 milijonov dobička, leto 2003 pa so zaključili z 1,3 milijarde izgube.

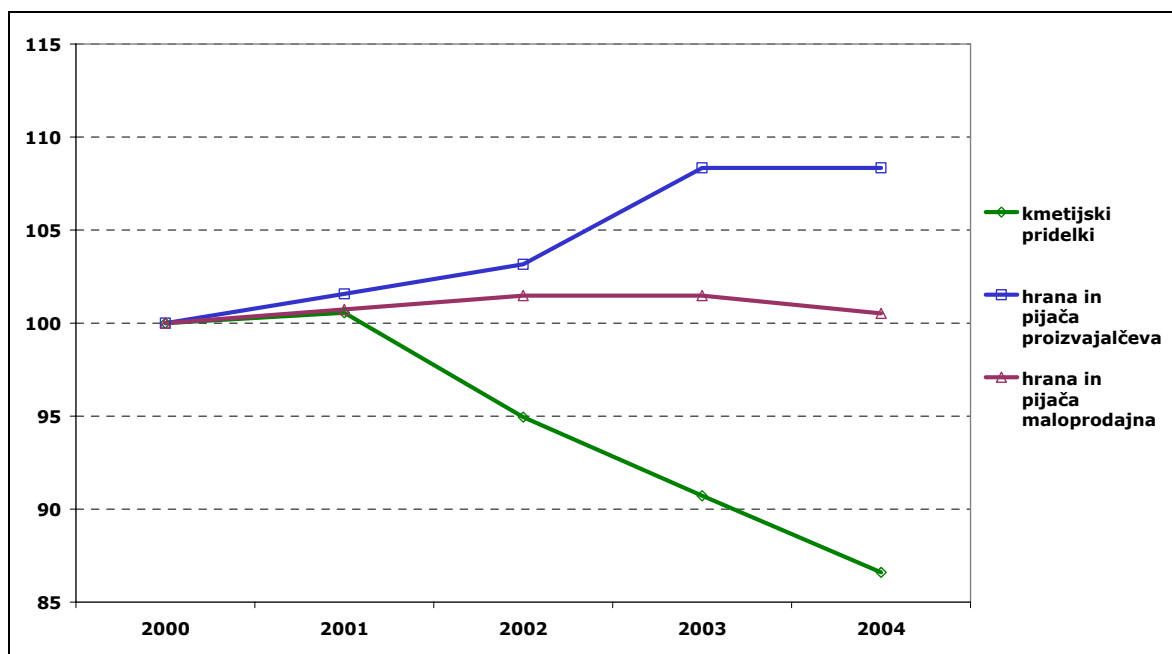
Kot kaže pregled kazalnikov uspešnosti poslovanja je živilskopredelovalna panoga v recesiji, ki se je zaostрила v letu 2004 s pristopom Slovenije k Evropski uniji ter vključitvijo v Enotni trg. Radikalno poslabšanje kazalnikov uspešnosti poslovanja je zaskrbljujoče, saj je panoga v drugi polovici devetdesetih poslovala s stabilnim pozitivnim izidom. Še bolj zaskrbljujoča pa je konstantna relativna stagnacija produktivnosti, ki ni v tolikšni meri pod vplivom izrednih (računovodskih) dogodkov, ter dodane vrednosti. Na ravni panoge se je dodana vrednost na zaposlenega v primerjavi z letom 2000 celo realno zmanjšala, produktivnost pa se je povečala za 3 %, kar je petkrat manj, kot je bila povprečna rast v Slovenski predelovalni industriji. Ali je možno poiskati razloge za ugotovljene negativne poslovne trende?

Slika 3: Neto dobiček/ izguba na zaposlenega v dejavnosti Proizvodnja hrane, pijače in tobaka v letih med 1998 in 2004 (Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov AJPES)

2.2 Se živilska industrija sooča s cenovnimi pritiski?

Primerjava trendov gibanja cen pri proizvajalcih ter cen ključnih kategorij proizvodnih vložkov (kmetijski vložki) daje splošno informacijo o cenovno-stroškovnih razmerjih v panogi ter napoveduje ekonomski izid. Prav tako pa je zanimiva primerjava gibanj cen na ravni. Gibanja omenjenih treh ravni cen prikazuje slika 4, kjer izstopa izrazito realno zmanjševanje cen kmetijskih pridelkov.

Slika 4: Indeksi cen kmetijskih pridelkov, proizvajalčevih ter maloprodajnih cen hrane in pijače v letih med 2000 in 2004 (Realno; 2000=100) (Vir: SURS)

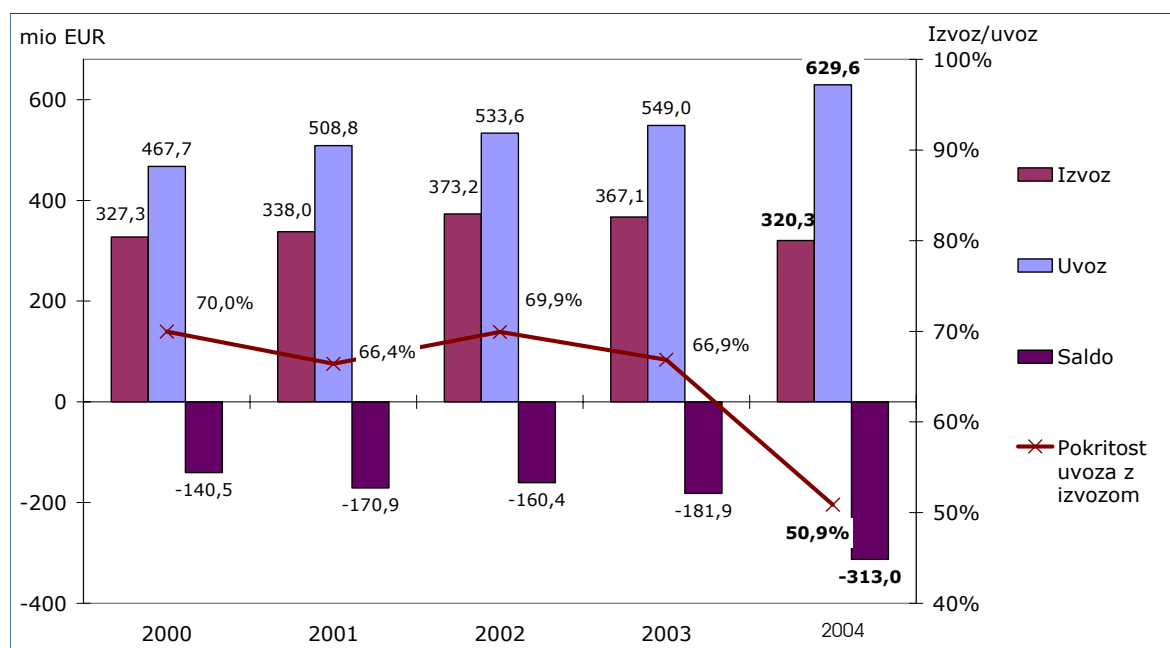
Znižanje realnih cen je pričakovani učinek reforme kmetijske politike, kjer se je zmanjšal pomen tržno-cenovnih instrumentov, ki so jih nadomestile dohodkovne podpore.

V primerjavi z letom 2000 so se cene kmetijskih pridelkov realno zmanjšale skoraj za petino. Maloprodajne cene predelanih živil so se do leta 2003 nekoliko povečevale, v letu 2004 pa se je trend obrnil, kar lahko pripišemo učinkom pristopa k EU. Iz grafikona izhaja tudi pomembno realno povečanje proizvajalčevih cen, predvsem v letu 2003. V primerjavi z letom 2000 so se cene pri živilskih proizvajalcih povečale za skoraj osem odstotkov, kar torej pomeni pomembno izboljšanje cenovne paritete predelanih živil do kmetijskih vložkov, predvsem v dejavnostih, kjer ti predstavljajo velik delež v stroškovni strukturi. Je pa pomemben delež potencialnih pozitivnih stroškovnih razmerij zelo verjetno absorbiran zaradi značilnosti ekonomskega okolja v Sloveniji, kjer proizvajalčeva cena prikazuje le del prihodkovne strani bilance. Zaradi velike stopnje koncentracije v maloprodaji živil in posledične dominacije trgovine oskrbni verigi je značilna prisotnost t.i. retrogradnih obračunov, ki se ne odražajo na proizvajalčevi ceni. Prav tako pa trgovina prenaša pomemben delež transakcijskih in distribucijskih stroškov na dobavitelje, kar ponovno vpliva na uspešnost poslovanja živilskih podjetij.

2.3 So trendi v mednarodni menjavi presenetljivi?

Leto 2004 je bilo na področju mednarodne menjave s predelanimi živilskimi proizvodi v Sloveniji prelomno. Pristop k Evropski uniji ter uveljavitev enotnega trga je pomembno spremenilo zunanjetrgovinske pogoje, kar se je takoj odrazilo v obsegu mednarodne menjave. Celotni obseg menjave je v letu 2004 znašal dobrih 950 milijonov EUR, kar je okoli pet odstotkov več kot v letu 2003. Trendi v agregatnem obsegu menjave v zadnjih letih nihajo, vendar se obseg stalno povečuje.

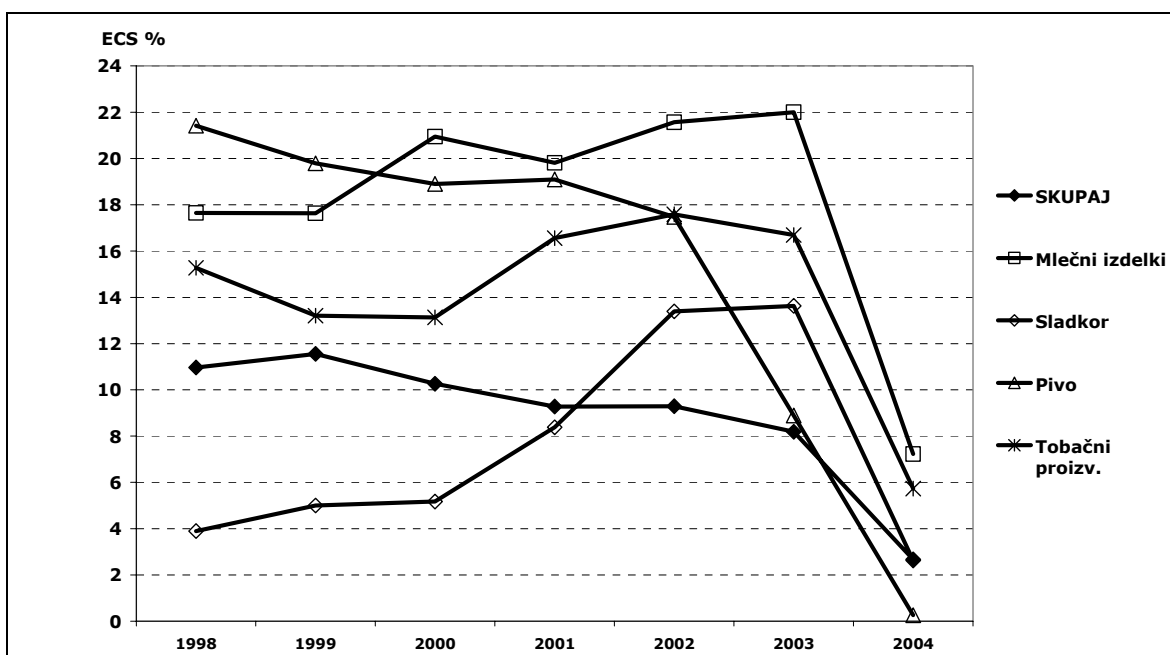
Značilnost analiziranega obdobja do leta 2004 je uravnotežena rast obeh strani bilance, tako da se pokritost uvoza z izvozom ni pomembno spreminjala. V letu 2004 pa se je vrednost uvoza predelanih živil povečala za 14,7 %, izvoz pa se je zmanjšal za 12,8 %. Uvoz je tako dosegel skoraj 630 milijonov EUR, izvoz pa se je zmanjšal na 320 milijonov EUR. Primanjkljaj v mednarodni menjavi se je skoraj podvojil, in dosegel 313 milijonov EUR. Pokritost uvoza z izvozom, ki je v predhodnih letih nihala okoli dveh tretjin, pa je padla na 51 %.

Slika 5: Trendi v zunanjetrgovinski menjavi Slovenije s predelanimi živilskimi proizvodi v letih med 2000 in 2004 (Vir: SURS)

V analiziranem obdobju so skoraj polovico vrednosti uvoza sestavljale skupine druga živila, meso ter mesni izdelki z ribami ter predelano sadje in zelenjava, pri čemer prav kategorija drugih živil izkazuje največjo rast. V tem agregatu so združeni proizvodi, ki nimajo bližnjih domačih substitutov, zato je povečevanje uvoza pričakovano. Rast uvoza ugotavljamo tudi v kategoriji mesa in predelanih mesnih izdelkov. V letih 2002 in 2003 se je trend sicer nekoliko obrnil, rast v letu 2004 pa je presegla dvajset odstotkov. Za polovico se je v letu 2004 povečal tudi uvoz tobaka in tobanih izdelkov, kar je posledica ukinitve proizvodnje v Sloveniji. Pomembno rast uvoza kaže tudi kategorija mleko in mlečni izdelki, kjer je v prihodnje pričakovati pomembne konkurenčne pritiske. V primerjavi z letom 2003 se je vrednost povečala za 37 %, če pa uvoz primerjamo z letom 2000, pa je uvoz mleka in mlečnih proizvodov vrednostno večji za 75 %. Uvoz sladkorja je bil v letu 2004 primerljiv z vrednostjo iz leta 2000, v primerjavi z letom 2003 pa se je povečal za 25 %.

Slika 6 prikazuje efektivno carinsko stopnjo v obdobju med letoma 1998 in 2004, ki se na agregatni ravni resda postopoma zmanjševala od okoli 12 % na 8 %, vendar je »ad hoc« ukinitve davkov pri uvozu iz trgov EU ter preostalih novih članic povzročila velik pritisk. Izstopajo tudi nekatere proizvodne skupine, kjer je bila efektivna carinska stopnja občutno nad povprečjem. Zaščita za mleko in mlečne proizvode se je v analiziranem obdobju gibala med 18 % in 22 %, prav tako se je v letih 2002 in 2003 pomembno povečala zaščita za sladkor (okoli 14 %). Do leta 2002 je bila nadpovprečna nominalna carinska stopnja ugotovljena tudi za pivo (med 22 % in 18 %), visoke carinske zaščite pa je bil deležen tudi trg tobanih izdelkov. Na večini preostalih živilskih trgov je veljala okoli 10 % nominalna zaščita, nižjo stopnjo pa smo ugotovili pri jedilnih oljih, predelanem sadju in zelenjavi ter v zadnjem obdobju tudi za vino.

Slika 6: Efektivna carinska stopnja za predelane živilske proizvode skupaj ter nekatere pomembnejše kategorije v letih med 1998 in 2004 (Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov CURS)

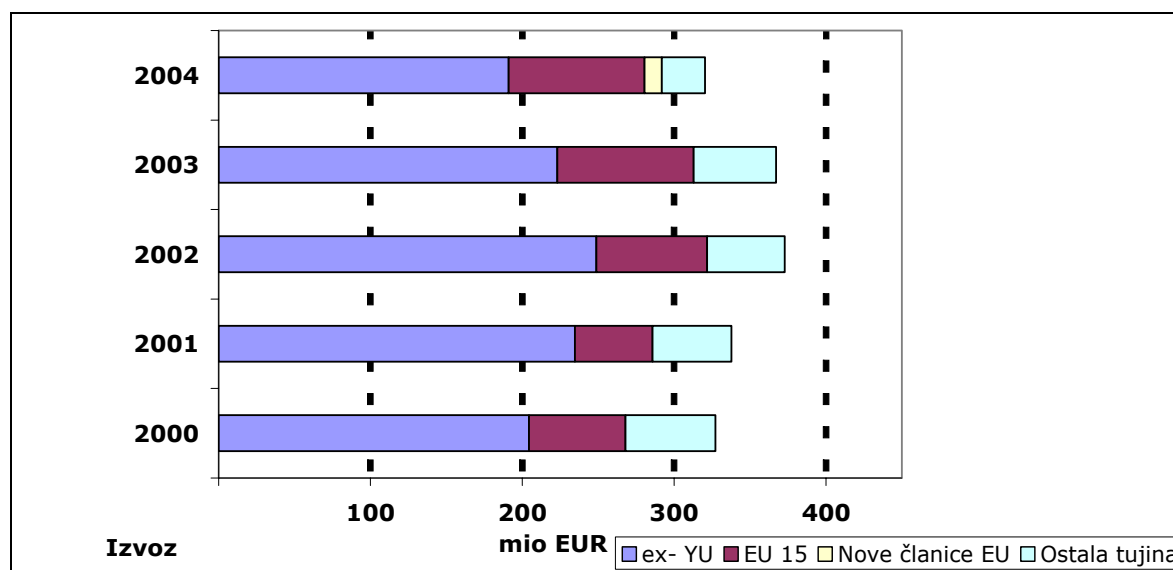
Ocenjena stopnja uvozne zaščite torej jasno nakazuje trende v obsegu uvoza po pristopu. Slovenski trg s predelanimi živali je bil do leta 2004 deležen visoke zunanjetrgovinske zaščite, kar je omejevalo dostop tujih ponudnikov. Z vključitvijo v

enotni trg ter ukinitvijo uvoznih dajatev je bil pričakovan učinek ustvarjanja trgovine t.i. »trade creation«, kar je temeljni pojav pri vzpostavitvi enotnega trga (El Agra, 1994).

S pristopom ugotavljamo tudi negativne učinke na strani izvoza, kar je dodatno poslabšalo bilanco mednarodne menjave s predelano hrano. Tudi ti učinki so bili pričakovani, kar izhaja iz ugotovljene regijske strukture izvoza, ki je prikazana v sliki 7. Slovenski izvoz predelanih živilskih proizvodov je bil v analiziranem obdobju v pretežnem delu realiziran na trgih nekdanje Jugoslavije, k čemur so pripomogli preferencialni trgovinski sporazumi ter podpora pripravi blaga na izvoz. S pristopom k EU so bili bilateralni sporazumi anulirani, obseg ter struktura ukrepov podpore izvozu pa spremenjeni, zato je bila konkurenčnost slovenskih ponudnikov na tradicionalnih izvoznih trgih okrnjena. To se je takoj odrazilo v zmanjšanju obsega izvoza na trge držav na območju nekdanje Jugoslavije za okoli 15 %.

V analiziranem obdobju se je sicer agregatna vrednost izvoza povečevala, pri čemer se je delež trgov nekdanjih jugoslovanskih držav zmanjševal. To gre pripisati aktivnostim reorientacije podjetij na trge EU v okviru priprav na pristop, vendar je delež teh trgov v letu 2005 dosegel le dobro petino celotnega izvoza.

Delež izvoza slovenskih živilskih podjetij na tradicionalne trge se bo v prihodnje zelo verjetno še naprej zmanjševal. Poleg sprememb v pogojih trgovanja je pomemben dejavnik zmanjševanja izvoza revitalizacija domače proizvodnje na teh trgih, deloma pa se izvoz nadomešča z investicijami slovenskih podjetij v proizvodne kapacitete in lokalno oskrbo.

Slika 7: Regijska struktura izvoza predelanih živilskih proizvodov Slovenije v letih med 2000 in 2004 (Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov SURS)

2.4 Je proračunsko ukrepanje spodbujalo rast konkurenčnosti?

Kmetijska politika je razmeroma pomemben dejavnik v ekonomskem okolju nekaterih dejavnosti živilskopredelovalne industrije. Pod vplivom so predvsem tiste dejavnosti, ki so neposredno povezane z občutljivimi trgi primarnih kmetijskih surovin. Kot prikazuje slika 8, so se proračunski transferi v živilskopredelovalno panogo v analiziranem obdobju povečevali, vendar je pretežni del proračunskih transferjev vezan na ukrepe tržno-cenovne politike. Najpomembnejši ukrep te politike je bila podpora za pripravo kmetijskih pridelkov in živil za zunanji trg s ciljem stabilizacije domačih surovinskih trgov ter pospeševanjem izvoza. Delež teh ukrepov v celotnih transferih živilskim podjetjem je do

leta 2003 znašal okoli 90 %. Praviloma je bilo okoli dve tretjini podpor dodeljeno za stabilizacijo trgov z mlekom, večina preostalega dela pa za trge z mesom in vinom.

Ukrepi proračunske podpore izvozu imajo izkrivljajoče učinke na konkurenčnost, prav tako pa je v določeni meri ugotovljena neustrezna regijska izvozna struktura slovenske živilskopredelovalne industrije posledica tega ukrepa. Z vstopom v EU so podpore za izvoz nadomestila izvozna nadomestila, ki so v celoti financirana iz skupnega proračuna EU. S pristopom se je spremenil tudi sistem dodeljevanja podpor (vrste proizvodov, višina podpore, vključene izvozne destinacije), bolj zapleten pa je postal tudi postopek za njihovo izplačilo. Te spremembe so med drugim tudi vplivale na radikalno zmanjšanje obsega izplačil po maju 2004.

Drugi del proračunskih transferjev v živilskopredelovalno industrijo pa spada v kategorijo ukrepov strukturne politike s ciljem izboljšanja konkurenčnosti. V okviru različnih ukrepov (Nacionalni program, SAPARD) se je upravičenim podjetjem sofinanciralo naložbe v izgradnjo, obnovo ali nakup nepremičnin ter nakup novih strojev in opreme. Obseg transferjev se je občutneje povečal v letih 2003 in 2004, pri čemer je šlo tudi za poplačilo obveznosti iz predhodnih let. Kljub temu, da se je struktura transferov v zadnjem obdobju začela izboljševati je ta sprememba najverjetneje pozna, saj so procesi prestrukturiranja in povečanja konkurenčnosti dolgotrajni.

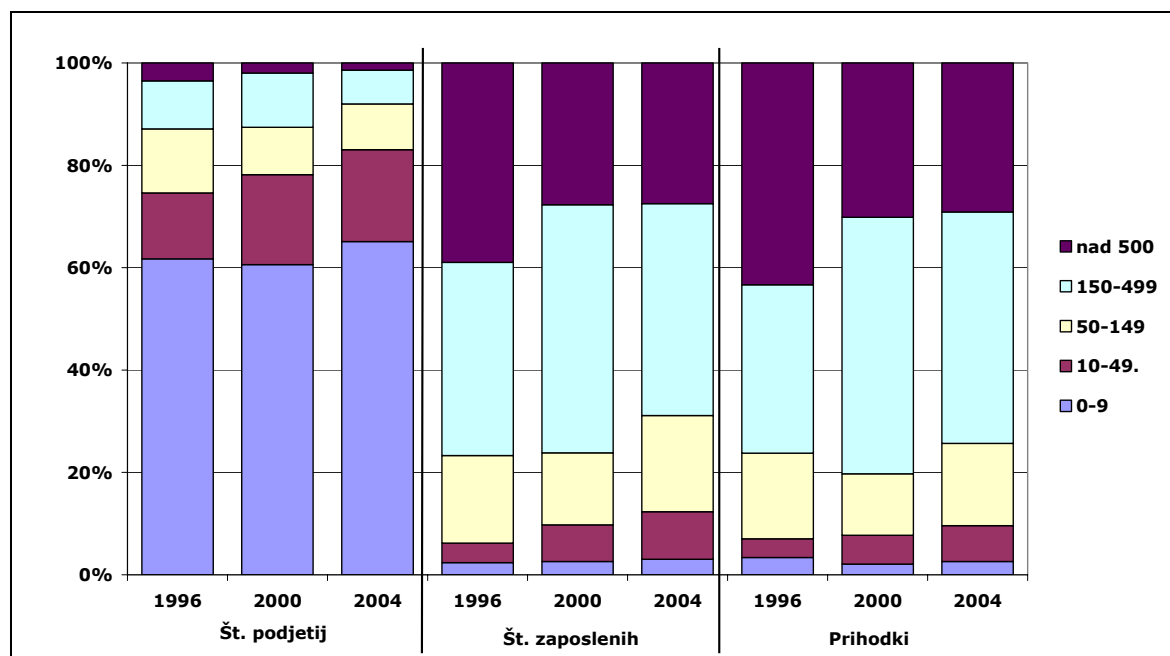
Slika 8: Obseg in struktura proračunskih transferov za živilskopredelovalno industrijo v letih med 1997 in 2004 (Vir: KIS)

2.5 Ali se struktura panoge izboljšuje?

Neugodna struktura - predvsem velikostno zaostajanje -, je ena izmed ključnih značilnosti slovenske živilskopredelovalne industrije, ki pomembno zaznamuje zmožnosti obvladovanja konkurenčnih pritiskov po pristopu k Evropski uniji. Slovensko agroživilstvo ni bilo izpostavljeno stimulansom prestrukturiranja v tolikšni meri, kot ostala predelovalna industrija, kar se odraža v stopnji mednarodne integracije ter industrijski strukturi. Spremenjene ekonomske razmere v drugi polovici devetdesetih letih so sprožile procese prestrukturiranja slovenskega gospodarstva. Med najpomembnejšimi stimulatorji prestrukturiranja so bili konkurenčni pritiski, ki so v pretežni meri izhajali iz zunanjetrgovinske liberalizacije in večanja prisotnosti tujih ponudnikov na domačem trgu. V zadnjem obdobju je sicer v nekaterih panogah živilskopredelovalne industrije prišlo do

integracijskih procesov, vendar strukturalna analiza na agregatni ravni v obdobju med letoma 1996 in 2004 ne kaže trendov povečevanja stopnje koncentracije. Število zaposlenih na podjetje se je od 52,1 v letu 1996 zmanjšalo na 42,8 v letu 2004, povprečni prihodki (revalorizirana vrednost) pa so v enakem obdobju zmanjšali po nekoliko manjši relativni stopnji (indeks = 85,0). Preprosta primerjava gibanja teh dveh kazalnikov jasno nakazuje procese, ki so nasprotni trendom pri ekonomski racionalizaciji in koncentraciji sektorske strukture.

Tudi primerjava velikostne distribucije po številu zaposlenih za osnovne ekonomske agregate živilskopredelovalne industrije v letih 1996 in 2000 in 2004 potrjuje neustrezne strukturne spremembe. Kot kažejo rezultati v sliki 9, se delež podjetij z več kot 500 zaposlenimi zmanjšuje v vseh analiziranih agregatih. Hkrati z zmanjševanjem strukturnega deleža največjih podjetij v panogi pa raste segment majhnih in srednjih podjetij. Delež prihodkov, ki so jih ustvarila podjetja v največjem velikostnem razredu, se je od 43 % v letu 1996 zmanjšal na 29 %, prav tako pa se je nekoliko zmanjšal delež prihodkov podjetij v razredu podjetij z med 50 in 149 zaposlenimi.

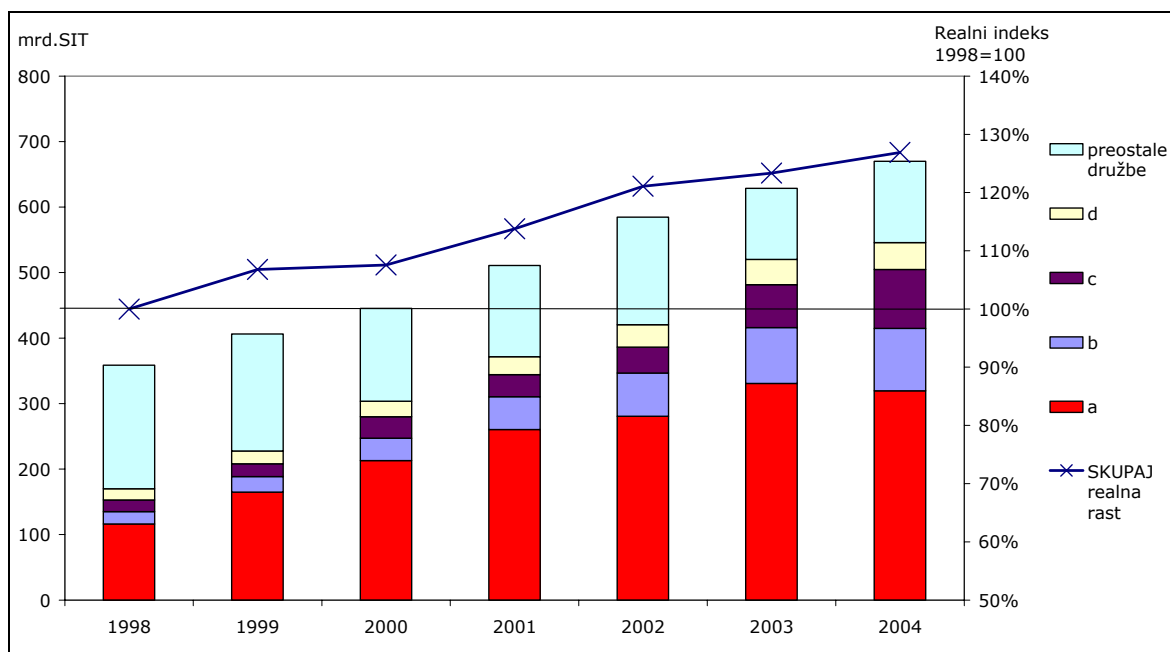
Slika 9: Velikostna struktura podjetij v dejavnosti Proizvodnja hrane, pijače in tobaka v letih 1996, 2000 in 2004 (Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov AJPES)

Značilnosti ekonomskega okolja, v katerem je poslovala slovenska živilskopredelovalna industrija, so favorizirale srednji in manjši velikostni razred. Podjetja v tem segmentu so prevzela vlogo nosilnega jedra panoge z največ zaposlenimi ter največjim deležem prihodkov. Ta velikostni razred uspešno konkurira na ožji regionalni ravni, kar se potrjuje v značilnostih poslovanja slovenske živilskopredelovalne industrije - predvsem v nizki izvozni usmerjenosti. Ugotovljene strukturne značilnosti ter procesi pa so nasprotni trendom strukturnih sprememb v živilski industriji EU, kjer segment srednjih podjetij pospešeno izginja iz strukture. Ekonomske značilnosti enotnega trga (prost pretok blaga, vloga nadnacionalnih podjetij, koncentracija trgovinskega sektorja) favorizirajo bodisi zelo velika podjetja, ki dominirajo s pozitivnimi učinki ekonomije obsega in obvladovanjem tržnih verig, ter zelo majhna podjetja, ki učinkovito oskrbujejo nišne segmente. Srednje velika podjetja v takem okolju težko najdejo komparativno prednost, ki ga daje ustrezno ravnotežje med cenovno konkurenčnostjo, obsegom proizvodnje ter diferencirano ponudbo proizvodov visoke kakovosti.

2.6 Kdo pobira smetano v verigi?

Vloga trgovine v agroživilski verigi se je v zadnjem obdobju pomembno spremenila. Trgovina danes ni le pasiven posrednik, ampak dominanten dejavnik, ki vpliva tako na poslovno okolje in uspešnost poslovanja dobaviteljev, kot na nakupno vedenje porabnikov. Zaradi osnovnih ekonomskih značilnosti je trgovina najbolj fleksibilni člen v ekonomski verigi, ki se lahko hitro odzove na spremembe povpraševanja. Trgovina ima zato možnost učinkovito delovati reaktivno in proaktivno; torej hitro zaznati spremembe, predvsem pa spremembe strateško stimulirati in usmerjati. Hitra rast obvladovanja ekonomskih tokov s strani trgovine je globalni pojav, ki se jasno odraža tudi v Sloveniji, zato je trgovina pogosto izpostavljena, kot ključni krivec za poslabšanje ekonomskega položaja v živilskopredelovalni industriji. Celovita analiza ekonomskih posledic trendov v slovenski trgovini za živilskopredelovalna podjetja bi zahtevala precej zahtevnega dela, vendar že osnovna primerjava potrjuje nekatere teze in splošno mnenje o dominaciji trgovine.

V nadaljevanju so predstavljeni izsledki strukturnih trendov v slovenski trgovini (Skupina 52.11 - Trgovina na drobno v nespecializiranih prodajalnah z živili). V letu 2004 je bilo v tej dejavnosti aktivnih 499 podjetij, ki so ustvarila 670 milijard SIT prihodkov od prodaje in zaposlovala 21.31 delavcev. V obdobju med letoma 1998 in 2004 se je obseg prihodkov od prodaje v tej dejavnosti realno povečal za 27 % (slika 10). V trgovskem sektorju so se hitro izrazili pozitivni učinki ekonomskega prestrukturiranja ter uvajanja sodobnih upravljaljskih procesov in poslovnih strategij.

Slika 10: Obseg prihodkov ter struktura v dejavnosti Trgovina na drobno v nespecializiranih prodajalnah z živili v letih med 1998 in 2004 (Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov AJPES)

Poleg nadpovprečne realne rasti prihodkov od prodaje, je med pomembnejšimi trendi v slovenskem trgovinskem sektorju izrazito povečevanje stopnje koncentracije. Vodilne družbe obvladujejo čedalje večji del celotne prodaje; v letu 2004 je kazalnik CR4 znašal nad 80 %, pri čemer je vodilna družba (»a«) ustvarila okoli 48 % prihodkov. Delež druge in tretje največje družbe se giblje okoli 15 %, četrta družba po velikosti, z okoli 6 %, pa je bila v letu 2005 prevzeta s strani največje trgovske družbe.

Skladno z rastjo obsega prihodkov se je izboljševala tudi uspešnost poslovanja podjetij v slovenski trgovski dejavnosti. V letu 2004 je neto čisti dobiček v skupni 52.11 znašal 11,7 milijard SIT, kar je realno dvakrat več, kot v letu 1998. Nedvomno poleg pozitivnih učinkov rasti obsega prodaje ter uspešne posodobitve upravljavskih strategij in metod poslovanja, del izboljšanja dobička izhaja iz tržne strukture panoge. Oligopolno - oligopsonska struktura omogoča ekonomsko dominacijo in pritiskih na nabavne cene, prenos čedalje večjega deleža transakcijskih in distribucijskih stroškov na dobavitelje ter druge zahteve in pogoje za sodelovanje. Negativni pojavi v vertikalnih odnosih med domačimi proizvajalci hrane in trgovskim sektorjem so primerljivi razmeram v razvitih gospodarstvih, pri čemer pa so v Sloveniji velikostna razmerja med »vertikalnimi partnerji« izrazito v korist trgovine. Pritiski in dominacija trgovine so zaradi strukturnih deficitov in težav pri horizontalni koordinaciji (konzorcij dobaviteljev) slovenskih živilskih podjetij najverjetneje večji.

3 ZAKLJUČKI

V prispevku so obravnavani ekonomski trendi v slovenski živilskopredelovalni industriji v obdobju pred pristopom k Evropski uniji ter prvih mesecih članstva. Z obdelavo izbranih ekonomskih kazalnikov smo poskušali najti odgovore na pet pogostih vprašanj o stanju v panogi, ki v obdobju zadnjih sedmih let izkazuje trendno nazadovanje ekonomskega izida in kazalnikov učinkovitosti.

Ugotavljamo, da cenovna gibanja v panogi niso bila izrazito negativna. Cene kmetijskih surovin so se v analiziranem obdobju občutno relativno pocenila, medtem ko cene predelanih živilskih proizvodov pri proizvajalcih niso sledile tem trendom. Na agregatni ravni se je proizvajalčeva cena ustalila na ravni, ki je za okoli desetino višja, kot v letu 2000. Cenovne paritete so sicer večinoma ugodne - proizvajalčeve cene se znižujejo počasneje, kot cene vložkov; vendar je za Slovenijo značilen razmah t.i. retrogradnih obračunov, kar izkrivlja povezavo med cenovnimi gibanji in uspešnostjo poslovanja. Cene, ki jih dosegajo živilska podjetja po statističnih podatkih torej ne kažejo negativnih trendov, vendar se povečujejo posredni stroški transakcij s trgovino, kar poslabšuje poslovni izid. Odgovor na vprašanje o cenovnih pritiskih na živilsko panogo posredno potrjuje.

Predelani živilski proizvodi so v obdobju pred pristopom k EU spadali med redke skupine dobrin, za katere je Slovenija ohranila razmeroma visoke dajatve pri uvozu, prav tako pa so bile nekatere blagovne skupine deležne podpor pri izvozu. Oba dejavnika sta izkrivljala konkurenčnost, predvsem v perspektivi vključitve panoge v enotni trg EU. Ugotovili smo razmeroma jasno povezavo med stopnjo učinkovite carinske zaščite pred pristopom ter učinki na obseg uvoza po pristopu. Tudi na izvozni strani mednarodne menjave so bili učinki pristopa razmeroma predvidljivi. Neugodna regijska struktura izvoza slovenske živilskopredelovalne industrije je bila spodbujena s trgovinskimi sporazumi o preferencialni obravnavi med Slovenijo in državami na območju nekdanje Jugoslavije. S pristopom so bili ti sporazumi razveljavljeni, kar je poslabšalo konkurenčnost slovenskih ponudnikov in odvrčanje trgovine. Neugodni učinki pristopa na poslovanje panoge, so torej v prvi vrsti sproženi z zmanjšanjem izvoza, pritiski na uvozni strani pa se povečuje postopoma in parcialno. Trendi slovenske mednarodne menjave s predelanimi živilskimi proizvodi po pristopu k EU so bili torej v veliki meri predvidljivi, in izhajajo iz dolgotrajnih strukturnih značilnosti ter temeljnih elementov pristopa k EU.

Trendi in struktura mednarodne menjave s predelanimi živilskimi proizvodi je v tesni povezavi s proračunskimi ukrepanjem države. Ugotavljamo, da je bil v analiziranem obdobju pretežni del transferjev (tudi do 90 %) v živilskopredelovalno panogo namenjen pripravi blaga za izvoz, le manjši del sredstev pa strukturnim ukrepom za izboljševanje konkurenčnosti. Razvojni ukrepi so se v letih 2003 in 2004 sicer občutno povečali - v

absolutnem kot tudi proporcionalnem merilu; vendar je bila s poznim ukrepanjem zamujena možnost konkurenčne usposobitve pred pristopom k EU.

Konkurenčni pritiski, ki so jih po pristopu k EU deležna slovenska živilska podjetja so težko obvladljiva tudi zaradi jasnih strukturnih deficitov. Slovenska živilskopredelovalna panoga se po strukturi izrazito razlikuje od razmer v ostalih članicah EU. Podjetja so občutno manjša, kar pomembno vpliva na številne ekonomske dejavnike in konkurenčnost. V zadnjem obdobju se sicer pojavljajo horizontalna združevanja živilskih podjetij, vendar se te aktivnosti ne kažejo na ključnih agregatnih kazalnikih panožne strukture. V analiziranem obdobju ugotavljamo zmanjševanje povprečne velikosti podjetja po številu zaposlenih ter realno zmanjševanje povprečne realizacije. Tudi analiza razvoja velikostne distribucije kaže zaskrbljujočo rast deleža podjetij v razredu srednjih in majhnih podjetij, ki je velikostna kategorija, ki v industrijski strukturi živilske panoge EU izginja. V ekonomskem okolju EU namreč prosperirajo fleksibilna (zelo) majhna podjetja ter zelo velika podjetja (giganti), ki v celoti obvladujejo nacionalne tržne segmente.

Velikost živilskih podjetji postaja odločilna konkurenčna prednost poleg pozitivnih stroškovnih učinkov, tudi zaradi trendov na ravni maloprodaje z živili, kjer je prišlo do občutne koncentracije in pojava vertikalne kompeticije. Trend je globalen, pri čemer so razmere v Sloveniji razmeroma specifične in radikalne. Rast koncentracije na ravni maloprodaje hrane v je bil zelo hiter in je dosegel raven, ki je med najvišjimi v Evropi. Vzporedno z rastjo stopnje koncentracije se je povečevala tudi uspešnost poslovanja, kar je poleg neposrednih izhajajočih učinkov oligopolno/oligopsonskih tržnih razmer tudi posledica učinkovitega prenosa sodobnih upravljavskih principov ter racionalizacije. Ob vidnem uspešnem razvoju trgovinske dejavnosti v Sloveniji pa »prvi vertikalni partner« - domača živilska panoga stagnira, tudi zaradi spremembe razmerij s trgovino in zaradi neustreznih odgovorov na rast njene dominacije v verigi.

S pristopom Slovenije k EU je sprožil intenziven proces zaključne faze prestrukturiranja živilske panoge v Sloveniji se je pričel s pristopom k Evropski uniji. Ekonomsko prestrukturiranje, ki je bilo v predpristopnem obdobju omejevano zaradi različnih dejavnikov, pa nujno vključuje tudi ugašanje nekonkurenčnih podjetij, njihove tržne deleže pa prevzemajo uspešnejša podjetja; tudi tista iz enotnega trga EU. Iskanje novih poslovnih priložnosti na enotnem trgu je ena izmed najpomembnejših nalog slovenskih živilskih podjetij, ki pa zagotovo ni enostavna. Živilski trgi v Evropski uniji sodijo med najintenzivnejše in najbolj kompetitivne. Dominirajo velika podjetja, ki so po obsegu prihodkov tudi stokrat večja od največjih slovenskih ponudnikov, zato je vsakršen donosen prodajni preboj uspeh. Slovenska živilska podjetja morajo v tem intenzivnem ekonomskem okolju najti svoje konkurenčno mesto, pri čemer imajo v tem trenutku težave tudi tista, ki so se na pristop k EU intenzivno pripravljala. Podjetja, ki pa v predpristopnem obdobju niso premogla dovolj ekonomskih resursov ter znanja, in na spremembe ekonomskih razmer niso bila pripravljena, pa se soočajo z negotovo prihodnostjo.

4 VIRI

- Agencija RS za javnopravne evidence in storitve – AJPES. (2000-2005). Podatki in kazalniki iz statističnih podatkov bilance stanja in bilance uspeha gospodarskih družb Republike Slovenije. Ljubljana.
- El-Agraa A.M. 1994. The economics of the European Community. Hertfordshire, Harvester Wheatsheaf: 567 str.
- Harrop J. 2000. The Political Economy of Integration in the European Union. Glos, Edward Elgar Publishing Limited: 339 str.
- Herok C.A., Lotze H. 2000. Implications of an EU eastern enlargement under a new common agricultural policy. Journal of policy modelling, 22, 6: 661-690

- Hertel T.W., Brockmeier M., Swaminathan P.V. 1997b. Sectoral and economy-wide analysis of integrating Central and Eastern European countries into the EU: Implications of alternative strategies. *European Review of Agricultural Economics*, 27: 359-386
- Kmetijski inštitut Slovenije (2005) Podatki o proračunu Ministrstva RS za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
- Panorama of the EU Industry. (2003) Office for Official publications of the European Communities. Eurostat, Luxemburg
- Statistični urad Republike Slovenije. (2005). Različni objavljeni in neobjavljeni viri
- Tangermann S., Josling T.E. 1994. Pre-accession agricultural policies for Central Europe and the European Union: Final report for the European Commission - DG1. Bruselj